

Talousvaikeudet, velkaantuminen

Ilmiö tiivistettynä

- Talousvaikeuksien taustalla on usein esimerkiksi työttömyys, sairastuminen tai muu toimeentuloa heikentävä elämäntilanne.
- Tulojen epäsäännöllisyys ja ennakoimattomuus hankaloittavat asiakkaiden talouden hallintaa.
- Vaikeudet hallita taloutta ovat yleisiä erityisesti nuorten kohdalla.
- Työntekijät painottavat, että työn tekemisen pitäisi aina olla kannattavaa.
- Nuorten palveluissa ja aikuissosiaalityössä asiakkaiden velkaantuminen on yleistä. Useat ylivelkaantuneet asiakkaat käyvät töissä ja saavat palkkaa, eivätkä tule sillä toimeen.
- Luottotietojen menettäminen vaikeuttaa tilannetta pitkäaikaisesti.
- Pitkäaikaisesti toimeentulotuen varassa elävät yksilöt ja perheet ovat vähävaraisia ja köyhiä. Heidän taloudellinen liikkumavaransa on olematon, ja pitkään jatkuessaan tilanne aiheuttaa näköalattomuutta ja osattomuutta.
- Ehkäisevä ja täydentävä toimeentulotuki on keskeinen työväline asiakkaiden tilanteiden parantamisessa.
- Työntekijät kyseenalaistavat vallitsevan käytännön, jossa yhteiskunta tukee nuoren itsenäistymistä, vaikka tällä ei ole mahdollisuutta tulla toimeen omillaan.

”Ylivelkaantuminen vaikuttaa yksilön lisäksi hänen läheisiinsä ja kokonaiskuvaa laajentamalla koko yhteiskuntaan. Yksilön tasolla ylivelkaantuminen lisää masennusta, epätoivoa ja mahdollisesti päihteiden käyttöä. Yksilön kokemana toivottomuus vaikuttaa hänen uskoonsa ja haluunsa toimia ja vaikuttaa omaan tilanteeseensa. Mikäli työllistymistä ja koulutusta ei koeta omaa tilannetta eteenpäin vieväksi, ei toimenpiteisiin usein edes ryhdytä.” (sosiaaliohjaus)

Talousvaikeuksien taustalla on usein esimerkiksi työttömyys, sairastuminen tai muu toimeentuloa heikentävä elämäntilanne. Talouden hallintaan liittyvät ongelmat mainittiin jokaisessa aikuissosiaalityön koosteessa. Lapsiperheiden köyhyys ja vähävaraisuus tulivat esiin myös lastensuojelun kirjoituksissa, mutta eivät niin suurissa määrin kuin aikuissosiaalityössä. Taloudelliset vaikeudet ovat toki toimeentulotuesta puhuttaessa itsestään selviä, sillä toimeentulotukea myönnetään, kun käytettävissä olevat varat eivät riitä elämiseen. Toimeentulotuki on alun perin tarkoitettu väliaikaiseksi taloudelliseksi tueksi, joka mahdollistaa pärjäämisen. Nykyään se kuitenkin on yhä enemmän pitkäaikainen tukimuoto, kun ensisijaiset etuudet eivät riitä kattamaan elinkustannuksia. Aikuissosiaalityössä tuotiin esiin se, että mm. korkeiden asumiskustannusten takia moni pienipalkkainen työssä käyvä olisi todennäköisesti oikeutettu toimeentulotukeen, vaikka sitä haakaan. Toimeentulotuen alikäyttö on ilmiö, jonka suuruudesta ei ole tarkkaa

tietoa, mutta siitä voidaan päätellä, että taloudelliset vaikeudet koskettavat huomattavasti suurempaa osaa helsinkiläisistä kuin pelkästään sosiaalitoimen asiakkaita.

Pitkäaikainen toimeentulotukiasiakkuus tarkoittaa pitkäaikaista vähävaraisuutta ja köyhyyttä. Köyhyys jo sinänsä on suuri ongelma, mutta varsinkin pitkittyessään se saattaa aiheuttaa yksilötasolla näköalattomuutta ja toivottomuutta sekä osattomuutta. Asiakkaat voivat tulla ja tulevatkin pienilläkin tuloilla toimeen, mutta se vaatii tarkkaa suunnittelua, eikä liikkumavaraa juuri ole. Taloudellinen liikkumavara tulee usein täydentävästä toimeentulotuesta, jota harkinnalla voidaan perustellusta syystä myöntää. Vastapainoksi on sanottava, että työntekijät toivat esiin myös sen, että osa asiakkaista koki tulevansa hyvin toimeen toimeentulotuella.

Kirjoituksissa tuotiin usein esiin, että tulojen epäsäännöllisyys ja ennakoimattomuus hankaloittavat asiakkaiden talouden hallintaa. Pienet, mutta säännölliset tulot ovat helpommin hallittavissa kuin epäsäännölliset paremmat tulot. Etuudet ovat useimmiten tuloperusteisia eli harkinnanvaraisia. Jos asiakas saa esimerkiksi vähäksi aikaa töitä, sen pitäisi olla hyvä asia. Tulojen ennakoitavuuden ja taloudellisen tilanteen paraneamisen kannalta näin ei kuitenkaan ole, vaan tienatut tulot saattavat johtaa etuuksien takaisinperintään ja taloudellisen tilanteen huonontumiseen. Etuuksien takaisinperinnän välttäminen on kyllä mahdollista, mutta vaatii työntekijöiden mukaan sellaisia ”byrokratiataitoja”, joita asiakkailla ei ole. Työntekijät painottivat sitä, että työn tekemisen tai ”toimenpiteeseen” osallistumisen pitäisi aina olla kannattavaa, mutta että tällä hetkellä se ei välttämättä ole niin.

Kirjoituksista oli havaittavissa, että käsitykset köyhyydestä erosivat aikuissosiaalityön ja lastensuojelun välillä. Lastensuojelussa painotettiin köyhyyden kokemusta ja suhteellista köyhyyttä, aikuissosiaalityössä se rinnastettiin suuremmin pienituloisuuteen.

”Köyhyyden teema herätti paljon keskustelua ja sosiaalityöntekijöiden näkemykset tuntuivat eroavan suuresti. Sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että kyse on ennen kaikkea köyhyyden kokemuksesta, joka ei välttämättä korreloi suoraan perheen tulotason kanssa. Jos köyhyyttä olisi mitattu suoraan esimerkiksi sillä, ketkä ovat toimeentulotuen asiakkaita, olisi köyhien määrä ollut luultavasti suurempi.” (lastensuojelun avohuolto)

Velkaantuminen ja ylivelkaantuminen ovat asioita, jotka johtavat köyhyyden pitkittymiseen, ja mahdollisesti tilanteisiin, joista on vaikea päästä eteenpäin. Taloudelliset vaikeudet eivät aina johda velkaantumiseen, mutta sosiaalityön asiakkaiden kohdalla velkaantuminen on yleinen ilmiö. Asiakkailla on velkaa monista eri syistä. Elämäntilanteen muuttuessa (työttömyys, sairastuminen, konkurssi) henkilön taloudellinen tilanne usein heikentyy merkittävästi. Jo otettua lainaa ei pystytäkään maksamaan takaisin, tai tilanetta saatetaan koittaa paikata ottamalla lisää velkaa. Velkaa kertyy myös esimerkiksi maksamattomista vuokrista, joissa summa nousee nopeasti hyvinkin korkeaksi. Kirjoituksissa mainitaan syyksi myös mm. maksamattomat sakot, elatusmaksut, kulutusluotot, verkko-ostokset ja muut maksamattomat laskut. Usein kysymys on etenkin nuorten kohdalla alun perin pienistä summista kuten puhelinlaskusta tai terveydenhuollon

poliklinikkakäyntimaksusta, jotka maksamattomana moninkertaistuvat. Pikavippivelat ovat nuorten asiakkaiden kohdalla yleisiä. Niiden saaminen on helppoa (joskin vaikeutunut viime aikoina), mutta niiden kulut korkeita. Nuorella ei välttämättä ole realistisia mahdollisuuksia maksaa pikavippejä taikaisin, mutta tätä ei vipin ottamisen hetkellä mietitä. Velkaantuminen saattaa johtua myös mielenterveys- tai päihdeongelmista tai muista elämänhallintaan liittyvistä vaikeuksista.

Nuorten kohdalla talouden hallinnan vaikeuksia selitettiin myös kypsyttömyydellä ja sillä, ettei heillä ole välttämättä ollut mahdollisuuksia harjoitella rahankäyttöä. Tämä voi johtua siitä, että kotoa ei ole saatu mallia, tai siitä, että se ei laitosolosuhteissa ole ollut mahdollista.

Velkaantuminen saattaa johtaa luottotietojen menettämiseen ja ulosottoon. Näillä on pitkäaikaisia seurauksia asiakkaiden elämään. Luottotietojen menettäminen aiheuttaa sen, ettei kotivakuutusta myönnetä. Tällöin on hankala solmia vuokrasopimusta ja hankala saada pankista lainaa esimerkiksi opintoja varten. Yrityksen perustamissuunnitelmat voivat kariutua maksuhäiriömerkintään. Kirjoituksissa mainittiin, että monet ylivelkaantuneista asiakkaista ovat työssäkäyviä, joilla on ansiotuloistaan huolimatta toimeentulotuen tarve. Töiden tekeminen ei taloudellisesti välttämättä kannata, jos ulosottoon menee niin suuri osa palkasta, että henkilö tarvitsee toimeentulotukea elääkseen. Moni toki jatkaa töissä käyntiä siitä huolimatta, mutta kohtuulliseksi tilannetta ei voi kuvata.

Velkaantumisen ja talouden hallinnan ongelmien yhteydessä puhuttiin paljon ylisukupolvisuudesta. Toimeentulotuen asiakkuus (toimeentulotuen tarve) ”periytyy” vanhemmilta lapsille, ja nuori aloittaa aikuisena asiakkaana täysi-ikäistytyään. Työntekijät kyseenalaistavat vallitsevan käytännön, jossa yhteiskunta tukee nuoren itsenäistymistä, vaikka tällä ei ole siihen taloudellisia edellytyksiä, ei mahdollisuutta tulla toimeen omillaan. Tällainen tukeminen väärässä kohtaa elämää saattaa oikeastaan vaikeuttaa itsenäistymistä, sillä se luo tilanteen, jossa nuori on riippuvainen toimeentulotuesta. Työntekijät kritisoivat myös sitä yleistä uskomusta, että ”hyvinvointiyhteiskunta hoitaa ja yksilö tulee toimeen myös ilman työtä ja koulutusta”, sillä se ei sosiaalityön näkökulmasta pidä paikkaansa.

”Asiakaskunnassa on myös yleistä se, että nuori itsenäistyy ja muuttaa pois kotoaan juuri täytettyään 18 vuotta, jolloin syntyy toimeentulotuen tarvetta. Taustalla vaikuttaa Suomessa yleinen ajattelumalli, että nuoret itsenäistyvät varhain ja ovat vastuussa omasta toimeentulostaan. Vanhemmat joko ajavat nuoren kotoa tai nuori itse haluaa lähteä.” (nuorten sosiaalityö)

Työntekijöiden ratkaisuehdotukset

Kaupunkitaso ja lainsäädännöllinen näkökulma

- Talouden suunnittelun ja hallinnan perustaitoja pitäisi opettaa enemmän jo koulussa.
- Asiakkaita auttaisi lainsäädännön ja vallitsevien käytäntöjen muuttaminen.
  - Luottotiedot tulisi saada takaisin aiempaa nopeammin.
  - Ulosottokäytäntöjä pitäisi kehittää siten, että työssä käyminen on aina kannattavaa.
  - Etuusjärjestelmää tulisi selkiyttää niin, että erilaisista lähteistä muodostuvat tulot toimivat yhtenä kokonaisuutena.

Sosiaali- ja terveysvirasto

- Asiakkaille pitäisi olla tarjolla talouden hallintataitoihin liittyviä ohjattuja ryhmiä joita voitaisiin toteuttaa esimerkiksi sosiaali-ohjauksessa ja Ohjaamossa
- Ennaltaehkäisevä matalan kynnyksen työtä pitäisi lisätä.
Keinoina olisivat
  - Ennaltaehkäisevä talous- ja velkaneuvonta
  - Rahakäytön ja taloudellisen suunnittelun neuvontapalvelu
  - Asiakaslapselle tai -nuorelle tilaisuus harjoitella rahankäyttöä sijoituksen tai asumisharjoittelun aikana.
- Talousasiat tulisi huomioida sosiaali- ja terveysviraston palveluissa laajasti. Taloustilanteen huomioon ottaminen auttaisi hahmottamaan asiakkaan kokonaistilanteen paremmin, varsinkin kun sillä on laajamittaisia vaikutuksia asiakkaiden arkeen.
  - Lastensuojelussa
  - psykiatria- ja päihdepalveluissa
  - perusterveydenhuollossa
  - muissa terveystaloudellisuissa

Tilasto- ja tutkimusfaktaa

- Helsingin velkaneuvonnassa oli 397 asiakasta heinä-syyskuussa 2015, joka on 33 prosenttia enemmän kun heinä-syyskuussa 2008.¹⁵
- Toimeentulotukea sai vuoden 2014 lopussa 70 140 henkeä. Vuonna 2008 saajia oli lähes 20 000 vähemmän ja prosentuaalisesti tuen saajien määrä on kasvanut vuodesta 2008 vuoteen 2014 38 prosenttia. Väestöön suhteutettuna kasvu on ollut kovinta 18–24-vuotiaiden kohdalla (kasvua 54 %).¹⁶
- Toimeentulotukea saatiin vuoden 2014 aikana keskimäärin 7,3 kk ajan. Pitkäaikaisesti (vähintään 11 kk) tukea sai 36 prosenttia tuensaajista.¹⁷
- Pitkittynyt pienituloisuus on miltei kaksinkertaistunut vuodesta 2000 vuoteen 2013. Vuonna 2013 pitkittyneesti pienituloisten henkilöiden osuus oli 7,5 prosenttia väestöstä, eli 44 100 henkilöä. Helsingissä asuu 15 500 köyhyysriskin alaista lasta pienituloisissa perheissä. Puolet näistä lapsista asuvat Itäisessä ja Koillisessa suurpiirissä. 7 100 lapsista ovat ulkomaalaistaustaisia ja köyhyysriski on suurempi ensimmäisen sukupolven lapsilla.¹⁸
- Selvityksessä nuorista toimeentulotuen saajista Helsingissä 2006–2011 huomattiin, että moni toimeentulotukea saavista nuorista jää tuen piiriin useammaksi vuodeksi ja toimeentulotuentarve on useimmiten jatkuvaa tai toistuvaa.¹⁹
- Alueellisessa terveys- ja hyvinvointitutkimukseen vuosina 2013–2015 vastanneista helsinkiläisistä lähes kolmasosa (32 %) koki kotitalouden menojen kattamisen tuloillaan hankalaksi. Yksinhuoltajista lähes puolella (48 %) ja yksinasuvistakin 39 prosentilla oli vaikeata tulla tuloillaan toimeen.²⁰

¹⁵ Helsingin seudun suunnat

¹⁶ Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto

¹⁷ Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto

¹⁸ Helsingin kaupungin tietokeskus; Kvartti 4/2015

¹⁹ Nuoret toimeentulotuen saajat. Pitkittäistarkastelu 18–20-vuotiaista helsinkiläisistä toimeentulotuensaajista vuosina 2006–2011. Tilastoja 2013:12. Helsingin kaupungin tietokeskus.

²⁰ Kaikkonen R & Murto J & Pentala O & Koskela T & Virtala E & Härkänen T & Koskenniemi T & Ahonen J & Vartiainen E & Koskinen S. Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010–2015. Verkkojulkaisu: www.thl.fi/ath Helsingin kaupungin tietokeskuksen laskelmia.